

مروری بر وضعیت کتابخانه های روستایی و ارائه طرح های پیشنهادی

دکتر علی شاه شجاعی^۱

چکیده: روستاها نیز همچون شهرها نیازمند و شایسته دریافت محصولات فرهنگی و اطلاعاتی از طریق نهادهای اطلاع رسانی هستند. کتابخانه های روستایی به عنوان نهادی آموزشی، فرهنگی و اجتماعی نقش بارزی در بهبود شرایط زندگی روستاییان ایفا می کنند. از این نقطه نظر، آنچه در این پژوهش، بررسی شده است جست و جو در وضعیت کلی کتابخانه های روستایی به منظور شناخت فعالیت های جاری و امکانات و تسهیلات از جمله نیروی انسانی، تجهیزات، شیوه های اشاعه اطلاعات، تعداد منابع چاپی و غیرچاپی و بودجه بوده است تا از این رهگذر ضمن شناخت مشکلات و مسائل حاکم بر کتابخانه ها، به راهکارهایی با توجه به شرایط کشور دست یابیم. نتایجی که در این بررسی با استفاده از روش پیمایشی به دست آمده حاکی از آن است که بیشتر کتابخانه ها دارای کمبودهایی در زمینه های نیروی انسانی، امکانات، بودجه، سازماندهی و مدیریت هستند. همچنین در بیشتر کتابخانه ها با وجود نیاز مبرم به منابع دیداری - شنیداری، هنوز هم منابع چاپی در سطح گسترده استفاده می شوند. جهادسازندگی (سابق) به عنوان نهادی مردمی، بیش از سایر نهادها و مؤسسات دست اندرکار، در سازماندهی و گسترش کتابخانه های روستایی نقش داشته است. در پایان، با توجه به خصوصیات منطقه ای و استانی، طرحی برای بهبود وضعیت کتابخانه های روستایی ارائه شده است.

کلیدواژه ها: کتابخانه های روستایی، ارتباطات، اطلاع رسانی، کشاورزی، توسعه، طرح های روستایی

مقدمه

بخش روستایی نسبت به بخش شهری دخیل بوده است. اطلاعات یک منبع تصمیم گیری در امور اقتصادی و اجتماعی است و برای یک فرد روستایی

اطلاعات، بخشی حیاتی و جدایی ناپذیر برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع مختلف قلمداد می شود. نبود اطلاعات در جوامع روستایی ایران تا حدی، همان گونه که خواهد آمد، در صنعت

^۱ عضو هیئت علمی مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی وزارت جهاد کشاورزی

به همان اندازه اهمیت دارد که برای یک فرد شهری. شاید در گذشته این حساسیت و تأکید مانند زمان حال نبوده است، اما دسترسی سریع به اطلاعات در

روستایان تعداد قابل توجهی از جمعیت کشورهای در حال توسعه را تشکیل می‌دهند و غالباً از خدمات فرهنگی و امور وابسته به پیشرفت در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، محروم هستند. این در حالی است که دسترسی به اطلاعات برای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، حل مشکلات روزانه و به کارگیری دانش برای بهبود وضعیت کشاورزی و روستایی، همچون سایر حقوق انسانی، حق مسلم روستایان است.

زمینه‌های کشاورزی و فناوری‌های جدید توسعه در امور مربوط به پزشکی، بهداشت و سایر امور فرهنگی

و اجتماعی، می‌تواند ضامن پایداری و بقای جوامع روستایی باشد. در جوامع در حال توسعه بُعد مسافت و دوری از مراکز اطلاع‌رسانی (که غالباً در شهرهای بزرگ و کلان شهرها مستقر شده‌اند) و نبود یا کمبود دسترسی به فناوری‌های اطلاعاتی و افراد آموزش دیده، سبب شده است که در نواحی روستایی اولاً مردم از اطلاعات، این منبع قدرت لایزال، محروم شوند و ثانیاً از عملکردهای نهادهای اطلاعاتی نیز چندان مطلع نباشند. اکنون در کشورهای جهان سوم، روستایان نسبت به شهرنشینان از نظر دسترسی به اطلاعات و فناوری‌های اطلاعاتی بسیار محروم‌ترند. همه مراکز و نهادهای اطلاع‌رسانی، به ویژه کتابخانه‌ها، در شهرها متمرکز شده‌اند و اطلاع‌رسانی به شهرنشینان را بر عهده دارند، در حالی که کتابخانه‌های روستایی یا اساساً وجود خارجی ندارند و یا با معیارهای پذیرفته شده جهانی فاصله بسیار دارند. کشورهای در حال توسعه و از جمله کشور ما به دلیل نپرداختن به تقویت این نهادها در بخش روستایی نتوانسته‌اند انسان‌هایی متخصص و کارآزموده که برای جوامع روستایی در کشور سرمایه‌ای عظیم به حساب می‌آیند، تربیت کنند. این نهادها از آغاز تشکیل، در خدمت گروه‌های مختلف مردم شهری بوده‌اند و برنامه‌ریزان نیز در فرآیندهای توسعه از روستا و روستایان غافل بوده‌اند. روستایان تعداد قابل توجهی از جمعیت کشورهای در حال توسعه را تشکیل می‌دهند و غالباً از خدمات فرهنگی و امور وابسته به پیشرفت در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، محروم هستند. این در حالی است که دسترسی به اطلاعات برای تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، حل مشکلات روزانه و به کارگیری دانش برای بهبود وضعیت کشاورزی و روستایی، همچون سایر حقوق انسانی، حق مسلم روستایان است. روستایان ممکن است کم سواد یا بی‌سواد باشند، ولی یک احساس و نیاز درونی برای کسب اطلاعات در تمامی دوران

زمینه‌ها پرداخته ایم و با سنجش تجهیزات و تسهیلات و نیروی انسانی موجود، سعی کرده‌ایم به راهکارهایی بر مبنای اصول پذیرفته شده بین‌المللی دست یابیم.

بیان مسئله

اگر بپذیریم که اطلاعات یک منبع حیاتی برای راهبردهای توسعه پایدار است، باید فرآیندهایی را که در زمینه اطلاعات و اطلاع‌رسانی شکل می‌گیرد، در همه شئون و ساختار برنامه‌ریزی‌های ملی و منطقه‌ای خود مدنظر قرار دهیم. همان‌گونه که توزیع ثروت و سایر مواهب طبیعی و خدادادی در میان مردم ناعادلانه است، توزیع اطلاعات نیز ممکن است در اثر عدم برنامه‌ریزی و مسامحه در راهبردهای خرد و کلان، ناعادلانه باشد. این امر به ویژه در کشورهای در حال توسعه در بخش روستایی نمود یافته است. ذخیره، سازماندهی و اشاعه اطلاعات و استفاده از فناوری‌های اطلاع‌رسانی عمدتاً به عنوان منابع قدرت و تفوق شهر بر روستا مطرح بوده است.

اطلاعاتی که به طور متناسب جمع‌آوری، ذخیره و پردازش شده باشند و سریع‌تر در دسترس قرار گیرند، می‌توانند یک عامل اساسی تغییر در حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و حتی سیاسی جوامع قلمداد شوند. در اینجا این نکته حائز اهمیت است که اولاً چرا روستاییان که در تولیدات اقتصادی نقش به‌سزایی دارند، نباید به اطلاعات اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی دسترسی کافی داشته باشند تا آنها را به دانش کاربردی و مفید تبدیل نمایند؛ ثانیاً چرا نباید هیچ‌گونه ارتباطی بین مراکز روستایی با یکدیگر یا کلان‌شهرها برای تبادل و تجزیه و تحلیل اطلاعات وجود داشته باشد. پیشرفت جوامع روستایی در قرن حاضر به این نکته حیاتی بستگی دارد که آنها برای تأمین رفاه و سعادت خود چگونه با اطلاعات بومی، علمی و جز

زندگی در آنان وجود دارد. طرح‌ها و برنامه‌هایی برای توسعه روستایی در کشور ما اجرا شده است، ولی در آنها کمتر به امور فرهنگی و تشکیل نهادهای اطلاعاتی از جمله کتابخانه توجه شده و این مسامحه نتایج نامطلوبی برای توسعه روستایی در پی داشته است. از طرفی بسیاری از برنامه‌های توسعه‌ای و منطقه‌ای به دلیل عدم توجه به نیازهای اطلاعاتی روستاییان و نیز اطلاع‌رسانی مناسب از طریق محمل‌های اطلاعاتی دچار ضعف و فتور بوده است. با این نگرش، در این مقاله ضمن مروری بر فعالیت‌ها و تلاش‌های صورت گرفته در مورد یکی از مهم‌ترین نهادهای فرهنگی و آموزشی روستاییان، یعنی کتابخانه‌های روستایی، به بررسی تشکیلات،

از طرفی بسیاری از برنامه‌های توسعه‌ای و منطقه‌ای به دلیل عدم توجه به نیازهای اطلاعاتی روستاییان و نیز اطلاع‌رسانی مناسب از طریق محمل‌های اطلاعاتی دچار ضعف و فتور بوده است

ساخت، وظایف، کارکردها، نوع سازماندهی، خدمات دهی و اشاعه اطلاعات می‌پردازیم. همچنین به منظور ارزیابی مناسب مجموعه‌های کتابخانه‌های روستایی، اعم از چاپی و غیرچاپی، به بررسی و جستجو در این

روستاییان است. به طور عام دو وظیفه مهم را می توان برای کتابخانه های روستایی نام برد. یکی آموزش و دیگری سرگرمی؛ یک فرد آموزش دیده روستایی، قادر است بیاموزد که چگونه آموزش ببیند و نیز چگونه باید یادگیری را به طور پیوسته از طریق آموزش مادام العمر دنبال کند (۵۳:۶-۸۰).

کتابخانه های روستایی بابه وجود آوردن فرصت های آموزشی بر مبنای نیازها و ایجاد فرصت های اجتماعی و فرهنگی می توانند، نقش و وظیفه اصلی خود را در ارتقای این قشر ارزشمند جامعه به منصه ظهور برسانند. این مهم از طریق تجهیز و آماده سازی نهادهی به نام کتابخانه روستایی به عنوان یک

آن برخورد می کنند و چگونه به ذخیره، سازماندهی و اشاعه اطلاعات می پردازند. دسترسی سریع به آخرین اطلاعات و استفاده از آنها، آینده چنین جوامعی را تضمین می کند و باعث بالندگی آنها در همه شئون

اگر بپذیریم که اطلاعات

یک منبع حیاتی برای راهبردهای

توسعه پایدار است، باید همه

فرآیندهایی را که در زمینه

اطلاعات و اطلاع رسانی شکل

می گیرد، در همه شئون و

ساختارهای برنامه ریزی های

ملی و منطقه ای خود مدنظر

قرار دهیم.

اطلاعاتی که به طور
متناسب جمع آوری، ذخیره و
پردازش شده باشند و سریعاً در
دسترس قرار گیرند، می توانند
یک عامل اساسی تغییر در
حوزه های مختلف اجتماعی،
اقتصادی، فرهنگی و حتی
سیاسی جوامع قلمداد شوند.

مختلف اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی خواهد شد. این امر با تجهیز نهادهای مختلف اطلاع رسانی اعم از کتابخانه ها، مراکز اطلاع رسانی، مراکز اطلاع رسانی بومی و جز آن محقق خواهد شد.

کتابخانه های روستایی، قطع نظر از شکل و میزان امکانات آنها، به منزله یک نهاد اجتماعی و بخش جدایی ناپذیر یک روستا محسوب می شوند. در این راستا نقش و کارکرد اصلی این نهادها، تهیه، ذخیره، سازماندهی و اشاعه اطلاعات بومی، منطقه ای، ملی و بین المللی براساس خواست و نیازهای واقعی

نهاد اجتماعی که دارای هدفی اجتماعی است صورت می گیرد، تاروستاییان را به افرادی آگاه، جستجوگر و مشارکت جو در فرآیند توسعه ملی مبدل کند. پژوهش حاضر بر آن است که به بررسی کتابخانه های روستایی به عنوان یک نظام اطلاع رسانی در کشور

اهداف تحقیق

الف. اهداف اصلی

۱. بررسی وضعیت کتابخانه‌های روستایی از آغاز تشکیل تا پیروزی انقلاب اسلامی؛
۲. بررسی وضعیت کتابخانه‌های روستایی از آغاز پیروزی انقلاب تا مقطع کنونی؛
۳. ارزیابی اجمالی فعالیت‌های کتابخانه‌های روستایی در گذشته و حال با توجه به نقطه نظرهای کتابداران روستایی؛

ب. اهداف فرعی

۱. بررسی خدمات نهادهای مختلف از جمله وزارت جهادسازندگی و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی برای کتابخانه‌های روستایی؛
۲. بررسی میزان امکانات کتابخانه‌های روستایی اعم از چایی و غیرچایی و رایانه‌ای؛
۳. بررسی زمینه‌های ایجاد همکاری و ارتباط کتابخانه‌های روستایی با یکدیگر و نیز با سایر مراکز اطلاعاتی.

پیش‌پیش‌های اساسی تحقیق

۱. فضا، تشکیلات و منابع کتابخانه‌های روستایی به چه صورت است؟
۲. وضعیت نیروی انسانی کتابخانه‌های روستایی چگونه است؟
۳. چه خدماتی در کتابخانه‌های روستایی ارائه می‌شود؟
۴. وضعیت ارتباطی کتابخانه‌های روستایی با دیگر کتابخانه‌ها و نهادهای اطلاع‌رسانی چگونه است؟
۵. آیا میزان امکانات و تسهیلات فعلی مجموعه کتابخانه‌های روستایی می‌تواند پاسخگوی نیازهای اطلاعاتی مراجعان باشد؟

پردازد؛ این بررسی دربرگیرنده مسائل نظری، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی کتابخانه‌های روستایی در کشور است. با توجه به موانع به کارگیری خدمات کتابخانه‌ای در روستا، این طرح بر آن است تا ضمن جستجو در مشکلات و معضلات اشاعه اطلاعات از طریق کتابخانه‌های

کتابخانه‌های روستایی، قطع

نظر از شکل و میزان امکانات

آنها، به منزله یک نهاد اجتماعی

و بخش جدایی‌ناپذیر یک

روستا محسوب می‌شوند. در

این راستا نقش و کارکرد اصلی

این نهادها، تهیه، ذخیره،

سازماندهی و اشاعه اطلاعات

بومی، منطقه‌ای، ملی و

بین‌المللی براساس خواست و

نیازهای واقعی روستاییان است.

روستایی، به بررسی وضعیت گذشته و کنونی این کتابخانه‌ها پردازد و از این رهگذر با توجه به ویژگی‌های کنونی به ارائه الگویی متناسب با خدمات و نیازهای روستاییان از طریق منابع چایی، الکترونیکی و جز آن دست یابد.

پرسشنامه‌های ارسالی دریافت شد.

پیشینه تحقیق در خارج از کشور

پایان نامهٔ سیمونز^۲ در سال ۱۹۹۲ به بررسی خدمات اطلاع رسانی در یک منطقهٔ انتخاب شده در جنوب آفریقا و در کشور زیمبابوه می پردازد. اشاعهٔ اطلاعات به وسیلهٔ واسطه‌هایی که داوطلبانه برای این طرح انتخاب می شوند صورت می گیرد. هدف از این پایان نامه به کارگیری شیوه‌های مختلف اطلاع رسانی و محمل‌های اطلاعاتی اعم از مکتوب، مضبوط و شفاهی برای مناطق روستایی است. تأکید نویسنده بیشتر بر منابع مکتوب بوده است. یافته‌ها حاکی از آن است که گرچه در بعضی از مناطق تعداد باسوادان روستایی زیاد بود، اما از منابع مکتوب و کتابخانه‌ها برای اطلاع‌یابی کمتر استفاده می کرده‌اند و توجه آنها عمدتاً بر منابع شفاهی بوده است (۱۰).

هدف از پایان نامهٔ اوجیامبو^۳ (۱۹۸۹) بررسی چگونگی اشاعهٔ اطلاعات کشاورزی و روستایی به صورت مختلف در میان متخصصان و دست‌اندرکاران کشاورزی و توسعهٔ روستایی بود. یافته‌ها حاکی از آن است که این افراد به گونه‌ای رسمی و یا غیررسمی به اطلاع‌یابی از طریق کتابخانه‌های روستایی مشغول بوده‌اند. کشاورزان نیز منابع اطلاعاتی را از طریق متخصصان کشاورزی و واسطه‌ها دریافت می کردند و این مورد از میان سایر شکل‌های اخذ اطلاعات اعم از مکتوب، مضبوط و جز آن بالاترین درجه را دارا بوده است. نویسنده در پایان برای اطلاع رسانی بهینه در منطقهٔ مورد نظر، یک نظام ارتباطی و اطلاع رسانی در روستا را پیشنهاد می کند (۷۹).

۶. خدمات صورت گرفته از طریق نهادهایی همچون وزارت کشاورزی و وزارت ارشاد چگونه بوده است؟

۷. آیا در کتابخانه‌های روستایی میزان دسترسی روستاییان به اطلاعات دیداری - شنیداری از منابع مکتوب کمتر است؟

۸. آیا نیروی انسانی متخصص کنونی برای کتابخانه‌های روستایی کافی است؟

جامعه آماری و روش پژوهش

روش پژوهش در این تحقیق پیمایشی و ابزار آن، پرسشنامه و بازدید از بعضی مناطق مورد مطالعه است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش عبارت است از همهٔ کتابخانه‌های روستایی در سراسر ایران که تعداد آنها در حال حاضر بالغ بر ۱۸۰۰ باب است. لازم به ذکر است که قبل از انجام این تحقیق، تعداد کتابخانه‌ها با آمارهای مختلف بیان می شدند که بعد از جست‌وجو، تطبیق و مقایسهٔ آنها و نیز تعطیلی برخی کتابخانه‌های روستایی، به عدد قابل قبول ۱۸۰۰ باب دست یافتیم.

بعد از مشخص کردن نشانی این کتابخانه‌ها، تعداد ۱۸۰ باب کتابخانه به صورت نمونه‌گیری تصادفی در سراسر کشور انتخاب شدند و پرسشنامه‌ای که حاوی ۵۰ سؤال در موضوع‌هایی عام همچون مجموعه‌سازی، سازماندهی، شیوه‌های اشاعه، امکانات و تسهیلات و نیروی انسانی بود، تدوین و به این مناطق ارسال شد. بالاترین درصد پاسخگویی به استان کرمان و کمترین درصد پاسخگویی به استان قم تعلق داشت. برای اطمینان از روایی پاسخ‌ها مناطقی به شکل نمونه در سراسر کشور انتخاب شد و از کتابداران روستایی مصاحبه به عمل آمد. بیش از ۷۵ درصد از

تحلیل شد. همچنین از روش آمار توصیفی برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها استفاده شد.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

بررسی وضع موجود

به رغم آن که نیازهای اطلاعاتی روستاییان نسبت به کسب اطلاعات از راه‌های مختلف اعم از چاپی و غیرچاپی، همواره روبه گسترش است و تأثیر کتابخانه‌های روستایی به عنوان یک نهاد اطلاع‌رسانی محسوس بوده است، روند تأسیس کتابخانه‌ها به دلیل نبود برنامه‌ریزی و جامع‌نگری همواره با فراز و فرودهایی همراه بوده است، به گونه‌ای که تأسیس کتابخانه‌ها در سال‌هایی همچون ۱۳۵۸ و ۱۳۵۷ دفعتاً فزونی گرفت و در سال‌های بعد نقصان داشت.

جدول ۱ توزیع فراوانی سمت و شغل مسئولان کتابخانه‌های روستایی را نشان می‌دهد، مشهود است که تقریباً از

جدول ۱. توزیع فراوانی سمت و شغل مسئولان کتابخانه‌های روستایی

ردیف	شغل و سمت	تعداد	درصد
۱	مشول (بدون ذکر شغل و سمت)	۲۹	۲۱
۲	کتابدار	۱۳	۹/۴
۳	جهادگر	۱۱	۸
۴	معلم	۲۵	۱۸/۱
۵	خانه‌دار	۸	۵/۸
۶	کارمند دولت	۶	۴/۳
۷	آزاد	۱۲	
۸	کشاورز	۳	۲/۲
۹	مروج کشاورزی	۳	۲/۲
۱۰	کارگر	۵	
۱۱	دانشجو و طلبه	۶	۴/۳
۱۲	سرباز	۲	۱/۴
۱۳	دانش‌آموز	۶	۴/۳
۱۴	بدون جواب	۹	۶/۵
	جمع	۱۳۸	۱۰۰

پیشینه تحقیق در ایران

با توجه به بررسی‌های مقدماتی انجام شده می‌توان اذعان داشت که در زمینه این موضوع خاص، مطالعه‌ای تاکنون در کشور انجام نشده است. اما پایان‌نامه‌هایی که مشخصات آنها در زیر می‌آید، در تحقیق حاضر استفاده شده‌اند. پایان‌نامه حافظیان (۱۳۶۹) با عنوان «کتابخانه و کتابداری در روستا (پیش‌نویس کتاب درسی برای آموزش کتابداران)»، برای راهنمایی و تدریس به کسانی که به تشکیل کتابخانه‌های روستایی و فعالیت‌های فرهنگی در روستاها از طریق این نهاد، علاقه‌مند تدوین شده است. نویسنده، گام به گام به شرح وظایف و خدمات کتابداران روستایی، به شکل عملی و کاربردی می‌پردازد. در پایان برای حسن انجام کار، وی مرکزی را تحت عنوان «مرکز نظارت و هماهنگی کتابخانه‌های روستائی» معرفی و پیشنهاد می‌کند (۲). در پایان‌نامه حقیقی طلب (۱۳۵۴) با عنوان، «پیدایی و گسترش کتابخانه‌های سیار روستایی در جهان و ایران»، ابتدا به مفاهیمی همچون روستا، روستایی، چیستی و چرایی کتابخانه‌های سیار روستایی و اهمیت آنها برای ارتقا و بهبود سطح فرهنگی و اجتماعی روستاییان پرداخته می‌شود. تأکید این پایان‌نامه بر خدمت کتاب‌رسانی از طریق کتابخانه‌های سیار روستایی است. بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های روستایی و آینده‌نگری در این مورد از جمله محورهای مورد بحث نویسنده است. در نهایت پیشنهادهایی برای تقویت وضعیت کنونی و بهبود خدمات‌رسانی از طریق کتاب و سایر مواد آموزشی، ارائه شده است (۳).

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

اطلاعات گردآوری شده از طریق پرسشنامه، بعد از کدگذاری رایانه‌ای با استفاده از نرم‌افزار پردازش داده‌های آماری اس. پی. اس. و اکسل تجزیه و

همه اقشار و حرفه‌ها برای مسئولیت در کتابخانه روستایی استفاده شده؛ از جمله خانه‌دار، کشاورز، کارگر، سرباز، دانش‌آموز و جز آن. بیشترین تعداد مربوط به معلمان است که تعداد آنها حتی از جهادگران و کتابداران نیز بیشتر است.

نظر به اینکه، اطلاع‌رسانی از طریق کتابخانه‌های روستایی از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است، خلاء وجود کتابدارانی که آموزش‌های اطلاع‌رسانی دیده باشند، کاملاً محسوس است.

جدول ۲: توزیع فراوانی میزان تحصیلات کتابداران روستایی

ردیف	میزان تحصیلات	تعداد	درصد
۱	زیر دیپلم	۲۵	۱۸/۱
۲	دیپلم	۶۶	۴۷/۸
۳	فوق دیپلم	۱۹	۱۳/۸
۴	لیسانس	۲۴	۱۷/۴
۵	فوق لیسانس	۱	۰/۷
۶	بدون جواب	۳	۲/۳
	جمع	۱۳۸	۱۰۰

در جدول ۳ توزیع فراوانی مالکیت کتابخانه‌های روستایی ذکر شده است. ۴۶/۴ درصد که نسبت قابل توجهی است مربوط به وزارت کشاورزی است که مبین تلاش‌های قابل تقدیر این نهاد است و نکته قابل توجه اینکه هیچ یک از پاسخ‌گویان نامی از وزارت ارشاد نبرده‌اند. بعد از کشاورزی، همیاری و مشارکت روستاییان با نسبت ۲۶/۸ درصد بالاترین سهم را دارد. نهادهای دیگری همچون شوراهای آموزش و پرورش و مساجد نیز در ساخت و تأسیس کتابخانه‌های روستایی سهم داشته‌اند.

۶۹ درصد از کتابداران معتقدند که تعداد مراجعان نسبت به سال گذشته (۱۳۷۸) افزایش یافته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که علی‌رغم مشکلات موجود، تعداد مراجعان به طور فزاینده‌ای روبه افزایش است.

یکی از عواملی که بر میزان و تعداد مراجعه به کتابخانه‌ها مؤثر است، فصول مختلف ارسال است. بیشترین تعداد مراجعان در فصل تابستان (۵۱ درصد) و کمترین آن در فصل بهار (۴ درصد) بوده است. بنابراین جدول ۳: توزیع فراوانی نحوه مالکیت کتابخانه‌های روستایی

ردیف	نحوه مالکیت کتابخانه	تعداد	درصد
۱	جهاد کشاورزی	۶۴	۴۶/۴
۲	اجاره‌ای	۱۲	۸/۷
۳	وزارت ارشاد	۰	۰
۴	روستاییان و افراد خبر	۳۷	۲۶/۸
۵	مسجد	۲۷	۱۹/۶
۶	شخصی	۳	۲/۲
۷	بیج	۳	۲/۲
۸	آموزش و پرورش	۴	۲/۹
۹	بهریسی	۲	۱/۴
	جمع	۱۳۸	۱۰۰

لازم است که مسئولان در برنامه‌ریزی توجه بیشتری به فصول سال داشته باشند تا به نتیجه مناسب دست پیدا کنند و از اوقات فراغت روستاییان استفاده بهینه شود.

بیش از ۷۰ درصد از مراجعان نخستین نیاز اطلاعاتی خود را رسانه «کتاب» ذکر کرده‌اند، همچنین آخرین نیاز اطلاعاتی آنها رایانه قید شده است. بنابراین در حال حاضر نیز در روستاهای کشور، کتاب یکی از رسانه‌های مهم اطلاعاتی است (جدول ۴) و استفاده از فناوری‌های ارتباطی در مقطع کنونی چندان ضروری نیست.

در صورت ایجاد اداره اطلاع‌رسانی روستایی در مراکز استان‌ها، کتابداران قادر خواهند بود که برای تأمین نیاز اطلاعاتی روستاییان به این اداره مراجعه کنند و این امر باعث صرفه‌جویی قابل توجهی در زمان، نیروی انسانی و بودجه خواهد شد.

چگونگی ارتباط کتابخانه‌ها با سایر مراکز اطلاعاتی اعم از مبادله مواد و امانت بین کتابخانه‌ها بررسی شده

را از این گونه کتابخانه ها به اثبات می رساند. وزارت ارشاد صرفاً با ۱ درصد کمترین تلاش را در این زمینه داشته است. همیاری مردم با ۲۰ درصد و کمک های بسیج و سپاه با ۲ درصد قابل ذکر هستند. روزنامه ها و نشریات ادواری همان طور که در

است. متأسفانه ۶۶ باب از کتابخانه های مورد مطالعه (نزدیک به ۴۸ درصد) برای اطلاع یابی هیچ گونه ارتباطی با سایر نهادها نداشته اند و صرفاً امانت بین ۱۶ کتابخانه ای (۱۲ درصد) معمول بوده است. یکی از مسائل تعیین کننده که مستقیماً بر روند

جدول ۴. توزیع فراوانی اولویت های اطلاعاتی مورد نیاز مراجعان در کتابخانه های روستایی

ردیف	نوع نیاز	اولویت ۱	اولویت ۲	اولویت ۳	اولویت ۴	اولویت ۵	اولویت ۶	اولویت ۷	اولویت ۸	بدون جواب	جمع	اولویت نهایی
۱	کتاب	۹۷	۷	۴	۱	۰	۰	۰	۰	۲۴	۱۳۸	۱
۲	نشریات	۳	۳۸	۲۶	۱۲	۵	۱	۰	۰	۱۸	۳۸	۲
۳	عکس	۰	۳	۷	۴	۱۴	۸	۴	۰	۳	۱۳۸	۵
۴	اسلاید	۰	۲	۷	۱۱	۶	۳	۱۳	۱	۳	۱۳۸	۶
۵	نقاشی	۱	۳	۵	۳	۷	۱۴	۶	۱	۶	۱۳۸	۷
۶	نوارکاست	۳	۱۵	۱۹	۱۴	۳	۶	۳	۰	۱۳	۱۳۸	۴
۷	نوارویدئویی	۱۰	۳۴	۲۳	۱۰	۳	۱	۲	۱	۱۹	۱۳۸	۳
۸	رایانه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱۳۸	۸

جدول ۵ ذکر شده است یکی از مقولات حائز اهمیت اطلاع رسانی جاری هستند. بعد از کتاب، نشریات ادواری و روزنامه ها بیشترین مراجعه کننده را داشته اند. اما علی رغم چنین اشتیاقی از سوی روستاییان متأسفانه ۶۱ درصد از کتابخانه ها هیچ گونه روزنامه ای را مشترک نشده اند. در مورد نشریات ادواری نیز تعداد عناوین دریافتی

اطلاع رسانی روستایی تأثیر دارد، بودجه است. بودجه برای گسترش فضا، نیروی انسانی، مجموعه سازی و اشاعه اطلاعات نقش محوری دارد. بودجه کتابخانه های روستایی از سوی نهادهای مختلف تأمین می شود. ۷۶ درصد از کتابخانه های روستایی اعلام کرده اند که بودجه خود را از وزارت کشاورزی دریافت می کنند که این موضوع مجدداً حمایت گسترده این نهاد مردمی

جدول ۵. توزیع فراوانی ارتباط کتابخانه های روستایی با سایر نهادها

ردیف	نهادهای مرتبط با کتابخانه های روستایی	ارتباط وجود دارد		جمع	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	مدرسه	۱۱۵	۸۳/۳	۱۳۸	۱۰۰
۲	نهضت سوادآموزی	۳۹	۲۸/۳	۱۳۸	۱۰۰
۳	شورای اسلامی	۱۰۰	۷۲/۵	۱۳۸	۱۰۰
۴	خانه همیار	۱۱	۸	۱۳۸	۱۰۰
۵	خانه بهداشت	۲۷	۲۶/۸	۱۳۸	۱۰۰
۶	بسیج و سپاه	۸	۵/۸	۱۳۸	۱۰۰

پایگاه‌هایی که برای خدمت به کتابخانه‌های روستایی به وجود آمده باشند؛

نبود جایگاه قانونی برای کتابداران روستایی؛ با توجه به قوانین سازمان امور اداری و استخدامی کشور؛ نبود امکانات و تسهیلات برای حفظ و نگهداری منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های روستایی در برابر بلایای طبیعی و آسیب دیدگی؛ نبود امکانات و تسهیلات کافی اعم از فضا، کتاب، نشریه ادواری، منابع دیداری، شنیداری، قفسه، میز، صندلی و حتی نور کافی در کتابخانه‌های روستایی با توجه به استانداردهای جهانی؛

تعدد مراکز تصمیم‌گیری به دلیل مشخص نبودن وضعیت کتابخانه‌های روستایی؛

عدم برخورداری کتابداران روستایی از حقوق و امکانات مالی مناسب؛

عدم انتقال مشکلات و معضلات کتابخانه‌های روستایی توسط مسئولان، علی‌رغم نشست‌ها و نظارت‌های منظم؛

عدم ارتباط منسجم و هدفمند کتابخانه‌های روستایی با نهادهای آموزشی چون از مدارس، آموزشگاه‌ها و جز آن.

طرح پیشنهادی برای ساماندهی

کتابخانه‌های روستایی ثابت و سیار

در حال حاضر، حدود ۱۸۰۰ باب کتابخانه روستایی در سراسر کشور وجود دارد. تعداد کتابخانه‌های روستایی بعد از انقلاب با فراز و نشیب‌های بسیاری مواجه بوده است. در صورتی که سیر تشکیل و گسترش کتابخانه‌های روستایی را از سال ۱۳۳۹ تا ۱۳۷۹ مطالعه کنیم، مشاهده می‌کنیم که در سال‌هایی همچون ۵۸، ۵۹، ۷۰، ۷۶ این روند سیر صعودی داشته و در سال‌های دیگر کند بوده است. به نظر می‌رسد که

چندان رضایت‌بخش نیست. در حدود ۲۹ درصد اذعان داشته‌اند که هیچ یک از نشریه‌های ادواری را دریافت نمی‌کنند.

تهیه آمار از جمله فعالیت‌های شایسته کتابخانه‌های روستایی است، اما شیوه تهیه آمار درباره وضعیت فراهم‌آوری، سازماندهی و اشاعه اطلاعات، مستلزم فنی است که چنانچه کتابداران روستایی، آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی ندیده باشند، قادر به انجام آن در حد قابل قبول نیستند. در این زمینه حدود ۸۸ درصد از کتابخانه‌ها به تهیه آمار اقدام کرده‌اند.

مهم‌ترین معضلات موجود در

کتابخانه‌های روستایی کشور

نبود ارتباط و هماهنگی مناسب و انسجام یافته بین مدیران ذی‌ربط در استان‌ها با مسئولان کتابخانه‌های روستایی؛

عدم تخصیص بودجه‌ای متناسب برای انجام امور مربوط به تجهیز، توسعه و گسترش کتابخانه‌های روستایی؛

نبود جایگاه قانونی در نظام اطلاع‌رسانی ملی و روستایی برای کتابخانه‌های روستایی؛

نامشخص بودن وضعیت مالکیت کتابخانه‌های روستایی؛ در حال حاضر بعضی از کتابخانه استیجاری هستند و تعدادی نیز در منازل، مدارس و مکان‌های دیگر قرار دارند؛

کمبود منابع اطلاع‌رسانی چاپی و به ویژه غیر چاپی (دیداری، شنیداری)؛ طبق تحقیقات به عمل آمده نیاز به منابع دیداری، شنیداری در میان روستاییان بسیار زیاد است؛

عدم آموزش کتابداران روستایی و آشنانیدن آنها با فلسفه و شیوه‌های نوین کتابداری و اطلاع‌رسانی؛ عدم برخورداری مراکز اطلاع‌رسانی استانی از

با توجه به شرایط کنونی و وضعیت پراکندگی کتابخانه‌های عمومی و وجود انواع شبکه‌ها، ریخت‌شناسی شبکه کتابخانه‌های روستایی به شکل نیمه‌متمرکز خواهد بود (۸۲:۸۴). بدین ترتیب پاره‌ای از خدمات نظیر فراهم‌آوری، سازماندهی و ارائه راهکارهای مدیریت اطلاعات و برنامه‌ریزی برای رعایت استانداردها، به شکل متمرکز از طریق شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی در تهران و سپس از طریق ادارات اطلاع‌رسانی روستایی^۴ در مراکز استان‌ها انجام می‌شود ولی سفارش‌های داخلی، خدمات رسانی عمومی، آموزش‌های مقطعی به مراجعان (روستاییان) توسط کتابخانه‌های روستایی رءاًساً انجام خواهد گرفت. به علاوه در مواردی که بعضی از کتابخانه‌های روستایی به دلیل عدم توانایی به لحاظ منابع اطلاعاتی و افراد آموزش دیده قادر به انجام وظایف داخلی محوله نباشند، ادارات اطلاع‌رسانی می‌توانند با توجه به چهارچوب ضوابط تعیین شده توسط شورای عالی کتابخانه‌ها به کمک آنها بشتابند.

بنابراین لازم است که حداقل یک اداره اطلاع‌رسانی روستایی در هر استان به وجود آید و این ادارات، ضمن سیاست‌گذاری عام برای کتابخانه‌های روستایی، مواردی همچون آموزش، تهیه تسهیلات مناسب، غنی‌سازی وسایل و تجهیزات، گسترش خدمات فنی را اعم از سازماندهی و اشاعه اطلاعات برعهده گیرند. کتابخانه‌های روستایی در صورت برخورد با مشکلات خود، باید با این ادارات تماس برقرار کنند و آنها با تجزیه و تحلیل و اولویت‌بندی مسائل، به کمک آنها بشتابند. بنابراین کتابخانه‌های روستایی عمدتاً به ارائه خدمات عمومی خواهند پرداخت.

افراد تشکیل دهنده ادارات اطلاع‌رسانی، شامل

علی‌رغم نیاز روزافزون به تشکیل کتابخانه‌های جدید در نقاط مختلف کشور، با فراز و فرودهایی مواجه بوده‌ایم. دلایل این امر متعدد است، اما اجمالاً می‌توان به تعدد مراکز تصمیم‌گیری، نبود سیاست ملی اطلاع‌رسانی روستایی، در حاشیه قرارداد دادن نهادهای اطلاع‌رسانی در فرآیند برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی و اجتماعی و نبود متخصصان و کتابداران آموزش دیده در جریان برنامه‌ریزی‌ها اشاره کرد.

با نظری به پراکندگی کتابخانه‌های روستایی در مناطق مختلف کشور، استضعاف بیشتر استان‌های محروم از لحاظ دسترسی به منابع کتابخانه‌ها مشهودتر می‌شود. این در حالی است که این استان‌ها با توجه به فقر فرهنگی خود که از یک نظر مربوط به عدم دسترسی به نهادهای اطلاع‌رسانی است، نیاز بیشتری به حذف امکانات اطلاع‌رسانی دارند. از طرفی این مناطق محدودیت‌های قابل ملاحظه‌ای از لحاظ مراکز تفریحی و تفرنی سالم برای گذران اوقات فراغت خود به ویژه نسل جوان دارند. همچنین نبود نهادهای آموزشی از قبیل مدرسه، دبیرستان، دانشگاه و جز آن بر استضعاف فرهنگی قشر روستاییان افزوده است. با این وجود، رسالت و کارکردهای نهادی همچون کتابخانه روستایی برای پرکردن خلاءهای موجود بسیار محسوس است. اگر این نهادها با توجه به استانداردهای بین‌المللی بتوانند کشش و جذابیت مناسبی را برای جلب مراجعان روستایی به وجود آورند، می‌توانند تا حدی مشکلات را کاهش دهند.

به نظر می‌رسد که در مقطع کنونی کتابخانه‌های عمومی نیز می‌توانند در فرآیند اطلاع‌رسانی روستایی مسئولیت‌های بیشتری را به عهده گیرند، زیرا این نهادها در همه مراکز استان‌ها کم و بیش وجود دارند و از طرفی دیگر دارای منابع اطلاعاتی غنی و افراد آموزش دیده‌تری نسبت به کتابخانه‌های روستایی هستند.

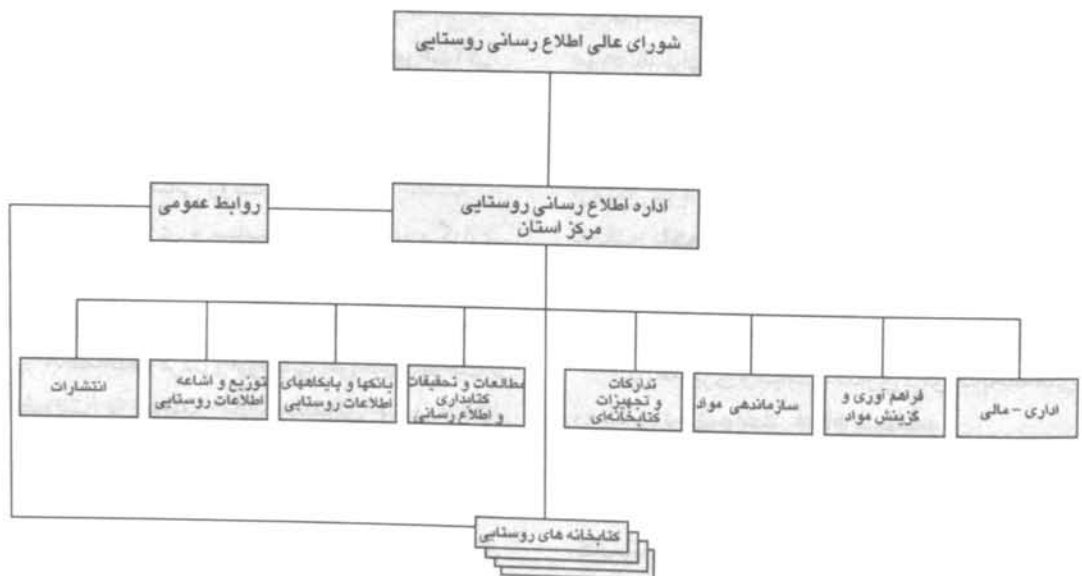
سیاست‌های عملیاتی و رفع مشکلات موجود در انعکاس و ارزیابی دوره‌ای و هدفمند آنها، شورایی به نام شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی در این طرح در نظر گرفته شده است. این شورا باید با نظر مدیریت آن که توسط اعضای شورا تعیین می‌شود بر حسن اجرای فعالیت‌های ادارات اطلاع‌رسانی نظارت پی‌گیر و مستمر داشته باشد و خلاءها و کمبودها را شناسایی، بررسی و تحلیل کند و سپس به این نهادها منعکس نماید. وظیفه مدیریت، ایجاد ارتباط فعال و پیوسته با مسئولان ادارات اطلاع‌رسانی و انعکاس دیدگاه‌های آنها در بخش‌های عملیاتی تحت پوشش طرح است. با توجه به مشکلات و نقاط ضعف کتابخانه‌های روستایی که در قبل به آن اشاره شد، هدف از ایجاد شورای عالی برای طرح پیشنهادی، بهبود فعالیت‌های اطلاع‌رسانی روستایی است.

متخصصان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، ترویج کشاورزی و نمایندگانی از وزارت جهاد کشاورزی و ارشاد اسلامی خواهند بود. مدیر اداره اطلاع‌رسانی روستایی در استان‌ها، باید حداقل دارای مدرک کارشناسی ارشد در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی و تجربه کافی در زمینه مدیریت اطلاعات باشد.

با توجه به کمبود افراد متخصص در این زمینه، لازم است سریعاً شورای عالی اطلاع‌رسانی به تربیت نیروهای متخصص و جذب و استخدام آنها همت گمارد.

دلایل ایجاد شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی

به منظور ایجاد هماهنگی در فعالیت‌های اطلاع‌رسانی، همه ادارات اطلاع‌رسانی مراکز استان‌ها و کتابخانه‌های روستایی تابعه؛ و همچنین به منظور مشارکت فعال تر همه کتابخانه‌ها برای ارائه نظرات و پیشنهادها و تعیین

نمودار پیشنهادی برای ساماندهی کتابخانه‌های روستایی از طریق شورای عالی و اداره اطلاع‌رسانی

وظایف شورای عالی اطلاع رسانی روستایی

این شورای به طور عام دارای وظایف زیر است:

۱. برنامه ریزی جامع برای فراهم آوری، سازماندهی، ذخیره و اشاعه اطلاعات مورد نیاز روستاییان؛
۲. سیاست گذاری، نظارت، هدایت و کنترل همه فعالیت های ادارات اطلاع رسانی روستایی در مراکز استان ها؛
۳. برنامه ریزی برای تجهیز کتابخانه های روستایی کشور با استفاده از ابزارها و فناوری های مناسب و یافتن شیوه های مناسب بهره گیری از آنها؛
۴. سیاست گذاری و برنامه ریزی برای ارائه خدمات اطلاعاتی و مشاوره ای به ادارات اطلاع رسانی روستایی؛
۵. سیاست گذاری و برنامه ریزی برای ایجاد دوره های آموزش و تربیت و جذب افراد متخصص در حوزه های علوم اطلاع رسانی و کتابداری برای کتابخانه های روستایی؛
۶. هماهنگی در برگزاری کارگاه های آموزشی اطلاع رسانی در سطح استان با ادارات اطلاع رسانی به منظور بهینه و روزآمد کردن اطلاعات مسئولان ادارات اطلاع رسانی روستایی؛
۷. برنامه ریزی و سیاست گذاری برای برگزاری همایش ها و گردهمایی های علمی در حوزه کتابداری و اطلاع رسانی روستایی در سطح کشور و استان ها؛
۸. هماهنگ کردن و ارزشیابی امور برای شرکت یا عضویت در مجامع ملی، منطقه ای و بین المللی اطلاع رسانی روستایی؛
۹. توجیه، پیشنهاد و دفاع از اعتبارات لازم برای فعالیت های اطلاع رسانی روستایی از طریق کتابخانه های روستایی و نظارت بر هزینه کرد آنها؛
۱۰. تدوین استانداردها و رعایت آنها در

فعالیت های اطلاع رسانی روستایی توسط ادارات اطلاع رسانی روستایی در مراکز استان ها و کتابخانه های روستایی؛

۱۱. رایزنی و هماهنگی با مقامات دست اندرکار اطلاع رسانی در سطوح مختلف کشور به منظور دریافت اعتبارات لازم (ترجیحاً از طریق نهاد ریاست جمهوری)؛

۱۲. هماهنگ سازی و هدایت ادارات اطلاع رسانی روستایی در مراکز استان ها و مطالعه درباره ایجاد شبکه اطلاع رسانی ملی روستایی با شرکت ادارات و کتابخانه های روستایی؛

۱۳. نظارت مستمر بر فعالیت های اطلاع رسانی ادارات و کتابخانه های روستایی از طریق مطالعات دوره ای؛

۱۴. توجیه، سیاست گذاری و برنامه ریزی برای به کارگیری نیروی انسانی مورد نیاز ادارات اطلاع رسانی روستایی و تربیت کتابداران روستایی با توجه به استانداردهای بین المللی (۱: ۴۰۹-۴۲۴)؛

۱۵. جذب، آموزش و پرورش نیروهای متخصص مورد نیاز برای همکاری با ادارات اطلاع رسانی مراکز استان ها؛

اهداف ادارات اطلاع رسانی

به طور عام اهداف ادارات اطلاع رسانی روستایی در مراکز استان ها به قرار زیر است:

۱. برنامه ریزی و سیاست گذاری برای کتابخانه های روستایی تحت پوشش استان مربوطه؛
۲. ارائه خدمات فنی اعم از سازماندهی، طبقه بندی و رده بندی منابع اطلاعاتی و ارسال آنها به کتابخانه های روستایی؛
۳. مطالعه و بررسی به منظور برپایی واحدهایی از ادارات اطلاع رسانی در مراکز استان ها برای نظارت و

تسهیلات مورد نظر کتابخانه‌های روستایی توسط پیک دریافت و به بخش روابط عمومی منتقل می‌شود. کتابداران روستایی با نظرسنجی و دریافت نیازهای اطلاعاتی روستایی آنها را به شکل مدون از طریق پیک به روابط عمومی منعکس می‌کنند و این بخش امکانات مورد نیاز آنها را در اختیار نهادهای اطلاع‌رسانی روستایی قرار می‌دهد.

در صورت به وجود آمدن امانت بین کتابخانه‌ای، بخش روابط عمومی به عنوان واسطه و رابط این فرآیند عمل می‌کند.

مهم‌ترین وظایف روابط عمومی به قرار زیر است:

۱. تحقیق و پژوهش به منظور شناخت راه‌های مناسب برای ارتباط بین ادارات و بخش‌های تابعه و کتابخانه‌های روستایی؛

۲. بیان نیازها و مسائل نهادهای اطلاع‌رسانی روستایی در زمینه شیوه‌های ارتباط با شورا و ادارات اطلاع‌رسانی؛

۳. دریافت منابع از بخش‌های تابعه ادارات اطلاع‌رسانی و ارسال و توزیع آنها به نهادهای مربوطه؛
۴. توزیع منابع دریافتی از بخش‌های انتشارات و تحویل آنها به کتابخانه‌های روستایی؛

۵. برپایی کتابخانه‌های روستایی در تقاطعی که فاقد آن هستند.

بخش فراهم‌آوری و گزینش مواد

بخش فراهم‌آوری و گزینش مواد وظیفه شناسایی، انتخاب و سفارش منابع اطلاعاتی هر یک از اعضا را به طور متمرکز به عهده دارد. برای حسن اجرای وظایف محوله، لازم است این بخش دارای جدیدترین کتابنامه‌ها و نمایه‌ها از موضوع‌ها و عناوین مورد نیاز کتابخانه‌های تحت پوشش باشد؛ گردآوری ابزارهایی همچون کتابنامه‌های توصیفی و نمایه‌های

ارزیابی دقیق‌تر فعالیت‌های کتابخانه‌های روستایی تحت پوشش با همکاری بخش روابط عمومی؛

۴. ارزیابی دوره‌ای از میزان خدمات اطلاع‌رسانی کتابخانه‌های روستایی و شناخت نقاط قوت و ضعف آنها؛

۵. تخصیص بودجه تصویب شده توسط شورای عالی به کتابخانه‌های روستایی بر مبنای نتایج حاصل از ارزیابی‌های دوره‌ای؛

۶. تشکیل کلاس‌های آموزشی کوتاه مدت برای کتابداران روستایی در مراکز استان‌ها؛

۷. ارائه گزارش‌های دوره‌ای به شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی در مراکز استان‌ها؛

۸. برآورد میزان بودجه، امکانات و تسهیلات مورد نیاز کتابخانه‌های روستایی ثابت و سیار و انعکاس آن به شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی؛

۹. تشکیل بانک اطلاعاتی روستایی که وضعیت کتابخانه‌های روستایی و میزان امکانات و تسهیلات، منابع اطلاعاتی و جزآن در آن ثبت شده باشد و امکان استفاده از این بانک به منظور پاسخ‌گویی به سؤالاتی که کتابخانه‌های روستایی نمی‌توانند بدان پاسخ دهند؛

۱۰. برنامه‌ریزی به منظور ایجاد ارتباطات اطلاعاتی از طریق امانت بین کتابخانه‌ای؛ شناخت ظرفیت‌ها، مطالعه در زمینه اتصال به شبکه‌های ملی و بین‌المللی. اداره اطلاع‌رسانی روستایی واقع در مراکز استان‌ها حداقل باید دارای بخش‌های زیر باشد:

بخش روابط عمومی

بخش روابط عمومی به عنوان رابط بین اداره اطلاع‌رسانی روستایی مراکز استان‌ها و دیگر بخش‌های تابعه کتابخانه‌های روستایی عمل می‌کند. این ارتباط در زمینه‌های مختلف از طریق «پیک» صورت می‌گیرد. سیاهه درخواست‌ها و منابع و

اطلاعاتی یکدیگر دست به جمع‌آوری و انتخاب مواد می‌زنند. از طرفی به علت نبود پایگاهی منسجم از اطلاعات کتاب‌شناختی در کتابخانه‌های روستایی، تهیه نسخه‌های تکراری و نامناسب با نیازهای روستاییان بسیار شایع است. مجموعه‌سازی تکراری و غیرهدفمند به اتلاف سرمایه‌گذاری و از بین بردن منابع ملی می‌انجامد. بنابراین در این فرآیند دسترسی به اطلاعات حیاتی و ضروری براساس فراهم‌آوری منظم و هدفمند بسیار مشکل خواهد بود.

وظایف بخش فراهم‌آوری مواد

این بخش دارای وظایف زیر خواهد بود:

۱. تهیه فهرست‌های موجود از کتاب‌ها و منابع مختلف به منظور انتخاب مناسب منابع اطلاعاتی با توجه به نیازهای بومی و منطقه‌ای؛
۲. تهیه و تدارک منابع اطلاعاتی اعم از ناپیوسته (دیسک‌ها و لوح‌های فشرده) و پیوسته (استفاده از اینترنت)؛
۳. شرکت در جلسات شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی در مرکز و انعکاس مسائل و مشکلات مربوط به کتابخانه‌های روستایی در زمینه فراهم‌آوری منابع؛
۴. تماس و ارتباط با ناشران و یا کارگزاران کتاب و نشریات به منظور انتخاب، تهیه و سفارش منابع اطلاعاتی؛
۵. سفارش منابع اطلاعاتی چاپی و غیرچاپی به ناشران یا کارگزاران؛
۶. پی‌گیری مسائل مالی مربوط به کتابخانه‌های روستایی برای فراهم‌آوری از طریق شورای عالی اطلاع‌رسانی؛
۷. تعیین بودجه سالانه با توجه به نیازهای اطلاعاتی کتابخانه‌های روستایی تحت پوشش برای فراهم‌آوری منابع؛
۸. مطالعه و نقد و بررسی کتاب‌ها و چکیده‌نامه‌ها و سایر منابع به منظور انتخاب مناسب منابع اطلاعاتی

نشریات ادواری حاوی موضوع‌های مورد علاقه روستاییان و گروه‌های مختلف تشکیل دهنده آنها ضروری است. همان‌طور که در بخش تجزیه و تحلیل یافته‌ها آمد، فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی کتابخانه‌های روستایی دارای نوعی عدم توازن است. بدین منظور شایسته است که منابعی چون کتاب‌ها، مجلات و بانک‌های اطلاعاتی به صورت متمرکز توسط بخش فراهم‌آوری، شناسایی و گردآوری شوند و به نسبت نیازهای مختلف کتابخانه‌های روستایی و براساس ویژگی‌های قومی، بومی و محلی ارسال منابع اطلاعاتی به این نهادها صورت گیرد.

از طرفی، تمرکز در فراهم‌آوری به دلیل آن است که با صرف هزینه‌ای کمتر، منابع اطلاعاتی بیشتر و متنوع‌تری فراهم شود. بسیاری از مسئولان کتابخانه‌های روستایی آشنایی کافی و مناسبی با شیوه‌های شناسایی، انتخاب، سفارش و تهیه منابع اطلاعاتی ندارند و راه‌های انعکاس اطلاعاتی به مراجع ذی‌صلاح را نمی‌دانند. بنابراین شیوه متمرکز در فراهم‌آوری، احتمالاً مناسب‌ترین شیوه است تا با در نظر گرفتن رفتارهای اطلاع‌رسانی روستاییان، نوعی توازن در ارسال مجموعه‌های مناسب به کتابخانه‌های روستایی به وجود آید.

منابع اطلاعاتی بسیار گسترده هستند و جمع‌آوری همگی آنها بسیار پرهزینه و طاقت‌فرسا است. کشور ما به عنوان یک کشور در حال توسعه، برای جمع‌آوری همه منابع اطلاعاتی مکتوب و مضبوط لزوماً نیازمند جمع‌آوری و پردازش همه اطلاعات نیست، بلکه رهیافت عملی در این زمینه مشخص کردن نیازها با بررسی رفتارهای اطلاعاتی و نهایتاً تعیین مناسب‌ترین مقولات اطلاعاتی است. گام‌هایی برای ایجاد توازن در مجموعه‌سازی توسط ارگان‌های دست‌اندرکار صورت گرفته است. اما بسیاری از کتابخانه‌ها و نهادهای اطلاع‌رسانی بدون آگاهی از مجموعه

چایی و غیرچایی؛

۹. دریافت سفارش از کتابخانه‌های روستایی و مطابقت آنها با بانک‌های اطلاعاتی خود به منظور جلوگیری از تکرار سفارش.

بخش سازماندهی می‌تواند پایگاهی رایانه‌ای از منابع کتابی و غیرکتابی تشکیل دهد و این منابع را به شکل الکترونیکی در اختیار ادارات اطلاع‌رسانی مراکز استان‌ها قرار دهد.

بخش سازماندهی مواد کتابخانه‌ای

به دلایلی که در یافته‌های آماری آمد، پیشنهاد می‌شود سازماندهی مواد به صورت متمرکز صورت گیرد، زیرا تعداد معدودی از کتابخانه‌ها از نظام‌های سازماندهی معمول و استاندارد استفاده می‌کنند. بنابراین لازم است بخشی به نام بخش سازماندهی مواد کتابخانه‌ای در طرح در نظر گرفته شود تا همه نهاد‌های اطلاعاتی بتوانند ضمن پیروی از خط‌مشی‌ها و راهکارهای پذیرفته شده سازماندهی مواد، زمینه را برای به وجود آوردن شبکه‌ای یکپارچه در سطح روستاهای کشور به وجود آورند.

روش صحیح و مناسب سازماندهی مواد، رابطه‌ای مستقیم با بازیابی و اشاعه اطلاعات دارد. به همین دلیل، سرمایه‌گذاری در زمینه نیروی انسانی و تأمین نیازهای این بخش می‌تواند تأثیر به‌سزایی در سازماندهی منابع کتابخانه‌های روستایی تحت پوشش داشته باشد.

پیشنهاد می‌شود که این بخش برای سازماندهی کتاب‌ها و اسناد و مدارک از روش طبقه‌بندی دیویی استفاده کند. زیرا این طبقه‌بندی، کم و بیش در کتابخانه‌های روستایی معمول است و نیز انعطاف مناسب را داراست و با منابع کتابخانه‌های عمومی روستایی سازگاری دارد.

در زمینه سازماندهی منابع دیداری، شنیداری و غیرکتابی بهتر است از روش‌های تجربه‌شده و علمی و نمایه‌سازی‌های معمول و نیز چکیده‌نویسی استاندارد استفاده شود.

وظایف بخش سازماندهی مواد

به طور عام وظایف اساسی این بخش را می‌توان چنین برشمرد:

۱. دریافت همه منابع سفارش شده از بخش فراهم‌آوری؛
۲. کنترل منابع دریافتی با فهرست کتابخانه‌های روستایی، در این زمینه لازم است برای به وجود آوردن بانک اطلاعاتی یکپارچه از فهرست‌های مشترک کتابخانه‌های روستایی اقدام شود؛
۳. رده‌بندی (ترجیحاً دیویی)؛
۴. انجام فهرست‌نویسی، اعم از توصیفی و تحلیلی؛
۵. ارسال سریع منابع سازماندهی شده همراه با برگه‌ها، جیب و جز آن ادارات اطلاع‌رسانی برای ارسال به کتابخانه‌های روستایی تابعه؛
۶. تهیه آمار، اطلاعات و گزارش‌هایی درباره تعداد منابع سازماندهی شده در زمان‌های مشخص و نیز ایجاد پروفایل برای هر اداره اطلاع‌رسانی استانی در زمینه منابع سازماندهی شده؛
- لازم است بخش سازماندهی مواد، در ابتدای اجرای طرح، از گروهی از متخصصان سازماندهی مواد دعوت به عمل آورد تا آنان به آموزش افراد مورد نظر برای کتابخانه‌های روستایی همت گمارند؛
۷. تلاش برای به وجود آوردن فهرست مشترک از کتابخانه‌های روستای تحت پوشش؛
۸. تشکیل جلسات منظم با مسئولان در زمینه مسائل و مشکلات سازماندهی مواد؛
۹. تهیه آمار و اطلاعات و گزارش درباره تعداد

منابع اطلاعاتی سازماندهی شده.

بخش تدارکات و تجهیزات کتابخانه‌ای

وظایف این بخش عبارت است از:

۱. بررسی منابع مختلف اطلاعاتی به منظور شناسایی تجهیزات کتابخانه‌ای مناسب و با کیفیت بالا برای کتابخانه‌های روستایی؛
۲. خرید تجهیزات کتابخانه‌ای برای کتابخانه‌های روستایی تحت پوشش؛
۳. توزیع تجهیزات اعم از قفسه، میز، صندلی، برگه‌دان و جز آن بین کتابخانه‌های روستایی، از طریق بخش توزیع و اشاعه اطلاعات روستایی؛
۴. تماس با کارگزاران تهیه و تدارک وسایل کتابخانه‌ای؛
۵. تماس با کارگزاران تهیه و تدارک وسایل الکترونیکی کتابخانه‌ای.

بخش مطالعات و تحقیقات نیازهای کتابخانه‌های روستایی

مسئولیت این بخش بدین قرار است:

۱. مطالعه درباره استانداردهای موجود در زمینه کتابخانه‌های روستایی در سراسر جهان؛
۲. مطالعه نیازهای کتابخانه‌های روستایی در زمینه تجهیزات و تسهیلات، رفتارهای اطلاع‌یابی روستاییان و نیازهای آموزشی کتابداران با توجه به ویژگی‌های منطقه‌ای و بومی؛
۳. نیازسنجی دوره‌ای از نیازهای اطلاعاتی روستاییان با کمک کتابداران روستایی؛
۴. مطالعه در زمینه به کارگیری فناوری مناسب اطلاعاتی برای کتابخانه‌های روستایی؛
۵. مطالعه در زمینه شیوه‌های مناسب اطلاعاتی از

طریق کتابخانه‌های روستایی.

بخش بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی

روستایی

این بخش یکی از مهم‌ترین بخش‌های ادارات اطلاع‌رسانی است و عملکرد آن می‌تواند در بالا بردن خدمات اطلاع‌رسانی بسیار سودمند باشد. در این بخش، بانک‌های اطلاعاتی بر روی لوح فشرده به طور متمرکز تهیه می‌شود و بر روی سایت اطلاعاتی شبکه قرار می‌گیرند و همه ادارات اطلاع‌رسانی روستایی در مراکز استان‌ها می‌توانند به طور پیوسته با این بخش ارتباط برقرار کنند و به جست‌وجوی اطلاعات بپردازند. در آینده می‌توان طرح وارد کردن اطلاعات تمام متن را در برنامه‌های سازماندهی مواد مدنظر قرار داد.

استفاده مناسب از لوح فشرده نوری که یکی از مهم‌ترین ابزارهای ذخیره و بازیابی اطلاعات است، از اهمیتی فوق‌العاده در عصر کنونی برخوردار است. رشد روزافزون این بانک‌ها و همچنین امکان استفاده از آنها در محیط شبکه و انعطاف‌پذیری بسیار آنها، این وسیله اطلاعاتی را به یکی از وسایل بلامعارض اطلاع‌رسانی تبدیل کرده است.

ادارات اطلاع‌رسانی می‌توانند مستقیماً به این بانک‌ها دسترسی داشته باشند و به صورت تعاملی به داد و ستد اطلاعاتی بپردازند. با توجه به این مطالب پیشنهاد می‌شود که یک سایت اطلاعاتی در مرکز بخش بانک‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی روستایی ایجاد شود و بانک‌های اطلاعاتی متناسب با گرایش‌های موضوعی اعضا تهیه شود و برای استفاده در محیط رایانه‌ای قرار گیرند. این بخش موظف است با توجه به نیازهای اطلاعاتی کتابخانه‌های روستایی به طور متمرکز اقدام به شناسایی و تهیه بانک‌های اطلاعاتی نماید و امکان دسترسی اعضایی که تجهیزات اولیه رایانه‌ای را در اختیار دارند، برای برقراری ارتباط

پیوسته، فراهم سازد.

وظایف این بخش به قرار زیر است:

۱. استقرار سایت رایانه‌ای در هر استان به منظور تشکیل بانک اطلاعاتی از سایر منابع ادارات اطلاع‌رسانی روستایی با هدف تبادل اطلاعات کتاب‌شناختی؛
۲. فراهم‌آوری بانک‌های اطلاعاتی بر روی لوح‌های فشرده برای مطالعات روستایی و منطقه‌ای؛
۳. ارتباط رایانه‌ای با شورای عالی اطلاع‌رسانی در مرکز؛
۴. جستجوی اطلاعات از بانک‌ها و شبکه‌های رایانه‌ای برای کتابداران روستایی در مواردی که اطلاعات مورد نیاز در کتابخانه‌های روستایی موجود نباشد.

وظایف بخش توزیع و اشاعه اطلاعات روستایی

- برخی از وظایف و مسئولیت‌های این بخش عبارت است از:
۱. دریافت پرسش‌ها و تجزیه و تحلیل و طبقه‌بندی آنها؛
 ۲. پاسخگویی به سؤالات اطلاعاتی کتابخانه‌ها از طریق منابع موجود اعم از چاپی و غیرچاپی؛
 ۳. تهیه کتاب‌شناسی‌ها، مقاله‌نامه‌ها، راهنماها و جز آن و انتشار و ارائه آنها به ادارات اطلاع‌رسانی مراکز استان‌ها؛
 ۴. دریافت و توزیع همه منابع مورد نیاز اعم از چاپی و غیرچاپی از بخش فراهم‌آوری مواد؛
 ۵. ارسال منابع اطلاعاتی مورد نیاز به همراه مواد مربوط به کتابخانه‌های روستایی برای فراهم‌آوری و سازماندهی؛
 ۶. انجام خدمات ارجاعی از طریق گردآوری و نگهداری منابع ضروری اطلاعاتی به محققان و متخصصان؛

بخش توزیع و اشاعه اطلاعات روستایی

یکی از مهم‌ترین بخش‌های در نظر گرفته شده در این طرح پیشنهادی، بخش توزیع و اشاعه اطلاعات روستایی است. این بخش به طور عام، مسئول اشاعه و توزیع اطلاعات جاری، گذشته‌نگر و گزینشی برای ادارات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های روستایی است. متخصصان این بخش باید در همه فعالیت‌های ارجاعی و اطلاع‌رسانی شرکت کنند و اطلاعات مورد نیاز ادارات اطلاع‌رسانی را فراهم نمایند. این بخش باید با برنامه‌ریزی صحیح و منظم به نیازسنجی اطلاعات بپردازد و در اسرع وقت اطلاعات مورد نیاز ادارات اطلاع‌رسانی را در اختیار آنان قرار دهد.

خدمات آگاهی‌رسانی جاری و خدمات اشاعه اطلاعات گزیده یکی از وظایف اصلی بخش توزیع و اشاعه اطلاعات است؛ این خدمات اگر به صورت متمرکز انجام شوند، صرفه‌جویی زیادی در نیروی انسانی و وقت به دنبال خواهند آورد. این خدمات

نیاز برای اجرای برنامه‌های شبکه در سال آتی است. قدرت مالی، اساس و بنیاد شبکه و مراکز تحت پوشش را تشکیل می‌دهد و رشد و تکامل شبکه و مراکز نیز مستقیماً به این قدرت بستگی دارد. میزان بودجه بهتر است براساس نیازها و احتیاجات کتابخانه‌های روستایی و همچنین موقعیت‌های جغرافیایی و بومی و لحاظ هزینه‌های ثابت و جاری تعیین شود. هزینه‌های ثابت شامل تجدید اشتراک مجلات، تهیه کتاب، تهیه منابع مورد نیاز برای انجام خدمات فنی کتابخانه‌های روستایی، تجهیزات و تسهیلات کتابخانه‌ای و موارد مشابه می‌شود و هزینه‌های جاری شامل صحافی، تهیه دستگاه تکثیر، میکروفیلیم و میکروفیش خوان و تجهیزات اضافی مورد نیاز کتابخانه‌های روستایی است.

نکته حائز اهمیت اینکه میزان بودجه ریالی و یا ارزی باید با قیمت‌ها و هزینه‌های متغیر روز همسانی داشته باشد و در برنامه ریزی‌ها مدنظر قرار گیرد.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهاد برای

بهبود وضعیت کتابخانه‌های روستایی

در مقطع کنونی نیاز ضروری به برقراری ارتباط با روستاییان وجود دارد. در کشورهای دیگر اطلاع‌رسانی از طریق کتابخانه‌های عمومی معمول‌تر از سایر نهادهای اطلاع‌رسانی است. در نظام اطلاع‌رسانی ما هیچ‌گونه ارتباط اطلاعاتی بین کتابخانه‌های عمومی، روستایی و مراکز ترویج کشاورزی با روستاییان وجود ندارد. شایسته است، نوعی ارتباط نظام‌مند میان این سه نهاد یعنی ادارات اطلاع‌رسانی روستایی، مراکز ترویج کشاورزی و روستاییان به وجود آید. همچنین لازم است رابطه‌ای منظم بین دانشگاه‌ها و مراکز آموزش کشاورزی در سطح کشور و ۳ محور پیش گفته طراحی شود تا اطلاعات گسترده‌تری به

۷. ارجاع پرسش‌های دریافتی به نهادهای ذی صلاح؛

۸. راهنمایی پژوهشگران و محققان بخش‌های

مختلف ادارات اطلاع‌رسانی روستایی در زمینه‌های مختلف تحقیقاتی؛

۹. همکاری با بخش‌های مختلف ادارات

اطلاع‌رسانی استان و ارائه خدمات به درخواست‌های اطلاعاتی آنها.

انتشارات

این بخش موظف به انتشار هرگونه منبع اطلاعاتی است که توسط روابط عمومی و بخش‌های تابعه ادارات اطلاع‌رسانی مرکز استان درخواست می‌شود. وظیفه تکثیر و انتشار همه فهرست‌ها، فهرستگان‌ها، راهنماها و ارسال آنها از طریق روابط عمومی به عهده این بخش است. چاپ نشریاتی نظیر راهنماها، نمایه‌نامه‌ها، خبرنامه‌ها، چکیده‌نامه‌ها، فهرستگان‌ها، فهرست برنامه‌ها و طرح‌ها از دیگر فعالیت‌هایی است که بخش‌های دیگر ادارات اطلاع‌رسانی احتمالاً بدان نیاز دارند.

بخش اداری - مالی

این بخش مسئول انجام امور اداری، مالی، تدارکات، کارکنان، مسائل حقوقی و دیگر فعالیت‌های شبکه است. نظارت بر هزینه‌های ثابت و جاری، نیز از مهم‌ترین وظایف این بخش محسوب می‌شود. همچنین این بخش باید برای تأمین و جذب نیروی انسانی متخصص و کارآموده کوشش‌های مؤثری بنماید و براساس نیاز اعضای تحت پوشش به تأمین نیروی انسانی مراکز وابسته اقدام کند.

در بخش مالی مهم‌ترین مسئله، بودجه است. بدین معنا که وظیفه اساسی این بخش برآورد نقدینگی مورد

جوامع روستایی و دست‌اندرکاران امور روستایی برسد. بیشتر اطلاعاتی که تولید می‌شوند به دلیل پیچیدگی و تخصصی بودن برای استفاده کنندگان نهایی، غیرقابل بهره‌برداری هستند. بنابراین لازم است که آموزش‌های لازم به کاربران و استفاده‌کنندگان در زمینه انتخاب و تشخیص منابع اطلاعاتی مکتوب و مضبوط که با نیازهای اطلاعاتی آنها تطابق و سازگاری بیشتری داشته باشد، داده شود. اگر این آموزش‌ها در مناطق روستایی از سنین کودکی و در دوران دبستان یا سطوح بالاتر انجام شود، آنها با گذشت زمان نسبت به دستیابی و بازیابی منابع اطلاعاتی و شیوه‌های بهره‌گیری از آنها توانمندتر می‌شوند و در سنین بالاتر تسلط کافی را برای اخذ اطلاعات مناسب خواهند داشت. در روستاها می‌توان کودکان را به استفاده از کتابخانه‌های روستایی ترغیب کرد، و اموری همچون انتخاب کتاب، جاگذاری کتاب در قفسه‌ها، استفاده از کاربرگ‌ها، اصول عام طبقه‌بندی و شیوه استفاده از منابع مرجع، فرهنگ‌ها، دایرةالمعارف‌ها، نقشه‌ها و اطلس‌ها را به عنوان منابع ضروری اطلاعاتی‌یابی به آنها آموخت.

اکنون کتابخانه‌های روستایی در ایران دارای ۴ فعالیت اساسی هستند: اولین فعالیت، خدماتی است که هدف آن گسترش و برپایی، تجهیز، اداره، نگهداری و توسعه کتابخانه‌ها است. دومین فعالیت که توسط برنامه‌ریزی متمرکز با همکاری وزارت ارشاد و وزارت جهادسازندگی انجام می‌شود، در برگیرنده کتاب‌رسانی و فراهم‌آوری منابع به ویژه منابع مکتوب است که عمدتاً به شکل یک سویه و از طریق مرکز (تهران) و مراکز استان‌ها انجام می‌شود. در این زمینه گفته‌ها بسیار است و بیشتر مشکلات از مدیریت متمرکز ناشی می‌شود. هر نوع برنامه‌ریزی متمرکز به دلیل فشرده‌گی برنامه‌ها و شرکت ندادن کتابخانه‌ها و مسئولان اقماری در روند فراهم‌آوری و داشتن رابطه یک سویه،

مشکلاتی را به وجود می‌آورد که در زمینه اشاعه اطلاعات بروز خواهد کرد. سومین فعالیت، انجام کارهای جانبی و فوق برنامه‌ای است که براساس یافته‌های به دست آمده به شکلی ناقص صورت می‌گیرد. این برنامه‌ها که در رأس آنها آموزش و برپایی کلاس‌هایی برای تقویت مراجعان روستایی است، در کمتر کتابخانه‌ای اجرا می‌شود. برپایی نمایشگاه‌ها، بازدید از مراکز علمی، بازدید از کتابخانه‌های همجوار و شرکت در سخنرانی‌ها از موارد موردی است که نسبت به آنها غفلت شده است. چهارمین فعالیت، خدماتی است که کتابداران با استفاده از منابع مکتوب و مضبوط برای ارتقاء نهاد اطلاعاتی خود انجام می‌دهند. این فعالیت‌ها به دلیل کمبود منابع اطلاعاتی، تراکم موضوعی در بخشی از منابع و خلاء در دیگر موضوعات باعث شده است که اشاعه و خدمات‌رسانی به شکلی ناقص انجام شود. منابع موجود در کتابخانه‌های روستایی به علت در نظر گرفتن نیاز واقعی مخاطبان و عدم بررسی رفتارهای مطالعاتی آنان، ناقص، ناهمگن و ناکافی است.

روستاییان به دلیل نوع زندگی کشاورزی-شبانی و عشایری با مشکلات عدیده‌ای مواجه‌اند. کشاورزی، دامداری و دامپروری و استفاده از منابع طبیعی، نظام‌های زندگی روستاییان را در کشور ما شکل می‌دهد. معضل مهمی که در این زمینه وجود دارد عدم سازگاری نظام‌های آموزشی رسمی با نوع و شیوه زندگی روستاییان است. کم‌سوادی و نبود پشتوانه انتشاراتی مربوطه در زمینه نیازهای واقعی روستاییان که باید با شیوه رفتارهای زندگی آنان منطبق باشد، دولت را با مشکلاتی عظیم در اجرای برنامه‌های توسعه برای بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی روستاییان مواجه کرده است.

سیاست کنونی دولت برای تحقق آرمان‌های توسعه اقتصادی از طریق برنامه‌های کشاورزی وزارت

کشاورزی و وزارت جهادسازندگی نیز مشکلات خاص خود را دارد که می‌توان به عدم استفاده از فناوری‌های مناسب، عدم مشارکت بخش خصوصی در طرح‌های توسعه روستایی، تمرکزگرایی، عدم حمایت از محصولات کشاورزی و نبود ثبات در قیمت محصولات، اشاره کرد. به هر حال، به نظر می‌رسد که در این مقطع، آموزش همه جانبه در حوزه‌های کشاورزی، دامپروری و منابع طبیعی از طریق منابع اطلاعاتی تبدیل شده، برای ارتقاء سطح دانش روستاییان و بهینه کردن تصمیم‌گیری آنها و مهم‌تر از همه مشارکت آنان در برنامه‌های توسعه ضروری باشد. با این نگرش، به کتابخانه‌ها و نظام‌های اطلاع‌رسانی به عنوان مرجعی که می‌تواند در زمینه آموزش و مشارکت روستاییان نقشی بلامعارض داشته باشد، توجه چندانی نشده است.

تحقیق افوری^۵ حاکی از آن است که در حال حاضر بهترین نوع نظام اطلاع‌رسانی همان استفاده از نظام‌های کتابخانه‌ای براساس شیوه‌ها و الگوهای کتابخانه‌های سنتی است (۸). اما در حال حاضر به نظر می‌رسد که خدمات اطلاع‌رسانی عمدتاً معطوف به نیازهای افراد با دانش‌های مختلف نیست و این امر بیشتر در مورد کودکان، زنان و معلولان روستایی صادق است. لازم است به اطلاع‌رسانی به مناطق دور دست توسط کتابخانه‌های روستایی، اولویت داده شود. برای اولین گام باید کیفیت و الگوی خدمات مناسب برای این جوامع از طریق مطالعات میدانی و برنامه‌ریزی در سطوح مختلف تبیین شود. در این زمان بهترین نهادهایی که می‌توانند این خدمات را انجام دهند کتابخانه‌ها هستند. اگر این تحقیقات در مورد جنبه‌های اثرگذار و اثرپذیر نهادهای وابسته به کتابخانه‌ها صورت نگیرد، خدمات کتابخانه‌های روستایی چندان موفق نخواهد بود.

مشکلات حمل و نقل و صعب‌العبور بودن بعضی

از مناطق روستایی کشور باعث کندی خدمات اطلاعاتی و عدم ارتباط مؤثر و منظم بین کتابداران شده است. کتابخانه‌های روستایی به دلیل نامناسب بودن جاده‌ها و نبود خدمات امانت‌دهی بین کتابخانه‌ای و عدم همکای با سایر گروه‌های اطلاعاتی، از کارایی چندان مناسبی برخوردار نیستند و قادر به انجام وظایف خود نخواهند بود.

در مناطق صعب‌العبور روستایی بهتر است به جای کتابخانه‌های روستایی ثابت، از کتابخانه‌های سیار استفاده شود. در این زمینه توجه خوانندگان عزیز را به مقاله‌ای در مورد استفاده از شتر برای کتاب‌رسانی به چوپانان روستایی در مناطق سخت و صعب‌العبور کشور کنیا جلب می‌کنیم (۳۳:۴).

در نظر گرفتن نوع خدمات مورد نیاز برای به اجرا درآوردن اهداف تدوین شده، ضروری است. همچنین باید منطقه‌ای که خدمات در آنجا ارائه می‌شود و نیز عواملی چون تعداد کتاب و سایر مواد اطلاعاتی با توجه به تراکم جمعیت، گردش بالقوه مواد، نوع جاده و جز آن در نظر گرفته شود. شهرهای کوچک و بزرگ دارای جوامع حاشیه‌نشین هستند. در این مورد استفاده از ساختمان ثابت به عنوان کتابخانه روستایی برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی آنان اقتصادی نیست.

برای خدمات اطلاع‌رسانی در این مناطق استفاده از نوعی کتابخانه سیار که شعبه‌ای از یک کتابخانه عمومی یا منطقه‌ای باشد و کارمندان آن نیز از همان کتابخانه تاءمین شوند، مطلوب‌تر است. در تحقیقی که درباره کتابخانه‌های سیار روستایی توسط باتل^۶ و پسی^۷ صورت گرفت، مشخص شد که برای جذب بیشتر استفاده‌کنندگان توقفگاه^۸ و آمد و شد بیشتری

5. Ofori
6. Bottle
7. Passey
8. Stop unit

مورد نیاز است. حتی در زیمبابوه برای توسعه کتابخانه‌های روستایی و اشاعه اطلاع‌رسانی روستایی از گاری و الاغ استفاده شده است (۷۸:۵). در ناحیه نکاتی^{۱۳} از گاری به عنوان یک وسیله برای شبکه اطلاعاتی و نیز خدمات ترویجی استفاده شده است. بهره‌گیری از این نوع وسایل به دلیل کمبود سوخت و نیز نداشتن استهلاک بر خدمات اطلاع‌رسانی از طریق وسایل موتوری بسیار از حیثیت دارد. این نگرش زمانی قوت می‌یابد که دریابیم کشور مانیر دارای جاده‌های صعب‌العبور و مناطق ناهموار بسیاری است که گهگاه بسته می‌شوند و برای وسایل نقلیه موتوری نامناسب هستند.

نکته قابل ذکر دیگر مشکلات مربوط به تنوع آب و هوایی و اختلاف درجه حرارت در مناطق مختلف کشور است. درجه حرارت در بعضی از استان‌ها و مناطق کشور از ۵۰+ تا ۲۰- درجه سانتیگراد متغیر است. لذا برای این مناطق، منطقی‌ترین راه استفاده از کتابخانه‌های سیار روستایی به جای کتابخانه‌های ثابت است لازم است این مناطق را کارشناسان به دقت مشخص کنند و کتابخانه‌های سیار تحت نظارت و سرپرستی کتابخانه‌های ثابت عمومی استانی به وجود آیند.

قبل از به کارگیری کتابخانه‌های سیار بهتر است سوالات زیر مورد تعمق و تأمل برنامه‌ریزان قرار گیرد. - آیا استفاده از کتابخانه‌های سیار، بهترین شیوه اطلاع‌رسانی به روستاییان در منطقه‌ای خاص است؟ - خدمات کتابداری و اطلاع‌رسانی از طریق کتابخانه‌های سیار تا چه حد با زندگی، رفتار و عادات مطالعاتی روستاییان سازگار است؟

- چگونه می‌توان خدمات اطلاع‌رسانی به این شیوه را ارزیابی کرد و چه نوع و شکلی از اطلاعات برای نیازهای روستاییان ضروری است؟ می‌کنند،

کتابخانه‌های سیار روستایی باید برای برنامه‌ریزی خود مدنظر قرار دهند. به طور کلی، می‌توان گفت که نظام اطلاع‌رسانی روستایی پویا، نظامی استفاده‌کننده مدار است که خدمات آن براساس نیازهای اطلاعاتی مراجعان صورت می‌گیرد. کتابخانه‌های سیار می‌توانند کتاب و سایر خدمات را همچون یک کتابخانه روستایی ثابت به مراجعان خود ارائه دهند. در چنین شرایطی است که از این کتابخانه می‌توان برای مناطق مختلف کشور، الگو گرفت.

اگر آموزش را به طور عام، یک فرآیند مادام‌العمر و پیوسته بدانیم، باید به کتابخانه‌ها به عنوان مراکزی که منابع اطلاعاتی یا مواد خام مربوط به آموزش را جمع‌آوری، ذخیره، سازماندهی و اشاعه می‌کنند، توجه زیادی بکنیم. کتابخانه‌ها فرآیند خودآموزی را در جامعه نشر و گسترش می‌دهند. گاهی آموزش غیررسمی بهترین نوع آموزش برای بعضی از جوامع از جمله جوامع روستایی به حساب می‌آید. کتابخانه‌ها رابطه بلامنازعی با آموزش دارند و همواره در خدمت آن بوده‌اند، بنابراین نباید به این نهاد فرهنگی که پیوسته خدمات فرهنگی به جامعه استفاده‌کننده خود ارائه می‌دهد، به عنوان مرکزی نگرینست که صرفاً امانت دهنده کتاب است. در حال حاضر به نظر می‌رسد، نوعی بی‌علاقگی برای سرمایه‌گذاری مناسب برای گسترش و بهبود وضعیت کتابخانه‌های روستایی وجود دارد. یکی از دلایل احتمالاً این است که سرمایه‌گذاری مادی برای رشد کتابخانه‌ها، بازدهی بلندمدت دارد و بازگشت سرمایه در درازمدت اتفاق می‌افتد، به عبارت دیگر سرمایه‌گذاری در کوتاه مدت پول‌ساز نیست، اما اگر به طور بلندمدت به برنامه‌ها و اهداف کتابخانه‌ها توجه شود، خواهیم دید که این

پیشنهادهایی برای تحقیقات آینده

در طرح حاضر کوشیدیم تا با بررسی وضعیت کتابخانه‌های روستایی در کشور، زمینه‌ای مناسب برای استفاده بهینه از منابع موجود در کتابخانه‌های روستایی برای مراجعان به وجود آوریم. پیشنهاد می‌شود این طرح در صورت صلاح دید مسئولان و موافقت آنها، برای بهبود کیفیت خدمات و افزایش کارایی کتابداران روستایی به اجرا درآید. همچنین ضروری است که در این مقطع برای بالا بردن کیفیت و خدمات عمومی، تحقیقاتی به شرح زیر صورت گیرد:

۱. بررسی میزان هم پوشانی منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه‌های روستایی کشور اعم از چایی و غیرچایی؛

۲. بررسی شیوه‌های اطلاع‌یابی مصرف‌کنندگان اطلاعات در کتابخانه‌های روستایی؛

۳. بررسی میزان استفاده دانش‌آموزان از منابع کتابخانه‌های روستایی؛

۴. بررسی میزان استفاده کودکان و نوجوانان از منابع کتابخانه‌های روستایی؛

۵. طرح پیشنهادی برای به کارگیری فناوری‌های مناسب اطلاعاتی در کتابخانه‌های روستایی کشور؛

۶. بررسی نیازهای اطلاعاتی و آموزشی کتابداران روستایی؛

۷. بررسی وضعیت اطلاعاتی کتابخانه‌های روستایی و ادارات اطلاع‌رسانی در هر استان؛

۸. بررسی وضعیت سازماندهی مواد کتابخانه‌های روستایی برای بالا بردن کیفیت ذخیره و بازیابی اطلاعات؛

۹. بررسی میزان همکاری اطلاعاتی کتابخانه‌های روستایی بایکدیگر.

امید است با تحقیق و پژوهش در حوزه‌های فوق،

نهادهای می‌توانند با پرورش، تربیت و ایجاد علاقه‌مندی برای یادگیری در سطوح مختلف جامعه روستایی به ویژه کودکان و نوجوانان، آنان را برای فردایی که مملو از سازندگی، تحرک و پویایی منبعث از دانش باشد، آماده نمایند.

خوشبختانه، تحقیقات گسترده‌ای در جهان درباره روش‌های خواندن، ارزیابی و اندازه‌گیری میزان و ارتقاء سطح کیفی خواندن صورت گرفته است. آنچه برنامه‌ریزان می‌توانند برای ارتقای سطح خواندن روستاییان انجام دهند، صرفاً تطبیق این روش‌ها با نیازهای بومی، محیطی و فرهنگی جامعه روستایی در ایران است.

به نظر می‌رسد که اگر گروهی تحت عنوان «نهضت ملی خواندن» به وسیله سازمان نهضت سوادآموزان ایران و با هماهنگی شورای عالی اطلاع‌رسانی روستایی برای بالا بردن و ارتقاء شیوه‌های کتابخوانی و چگونگی یادگیری از طریق خواندن در این مقطع به وجود آید، می‌تواند در بسترسازی مناسب برای رونق و شکوفایی کتابخانه‌های روستایی و معرفی آنها به عنوان یک پایگاه اطلاع‌رسانی مردمی، دخیل باشد.

استفاده از رادیو و تلویزیون به شکل هدفمند برای ایجاد عادت به خواندن و ترغیب مراجعان به کتابخانه‌های روستایی و ذکر فواید و سودمندی‌های اطلاعات در تصمیم‌گیری‌های مختلف آنها باید مدنظر برنامه‌ریزان اطلاع‌رسانی روستایی قرار گیرد.

سخن آخر اینکه، در صورت تقویت و گسترش کتابخانه‌های روستایی و غنی‌سازی منابع اطلاعاتی آنها اعم از مکتوب و غیرمکتوب و نیز انجام مطالعات نیازسنجی دوره‌ای برای شناخت نیاز واقعی اطلاعاتی روستاییان، می‌توان خدمات ارزشمندی برای ارتقاء سطح فرهنگی و اجتماعی این قشر محروم جامعه انجام داد.

4. Atutti, Richard M. Camle Library Service to Nomadic Pastoralist: the Kenyan Scenario. IFLA, vol.25, No.3 (1999): 33
5. Bottle, R.T; Passey, P.L. "Mobile Library Use in KentVilage: A Case Study". Journal of Librarianship, vol.13, No.30 (1981): 78-87
6. FAO. Communication: A key for Human Development. Rome:FAO, 1994.
7. Lancaster, F.W. "If You Want to Evaluate Your Library". British Journal of Academic Librarianship, vol.3, No.2 (1988): 9
8. ofori, A.G.T. "planning Library Infrastructures: problems Relating to the Management of Libarary Networks in Africa". in UNESCO Proceedings, Semi-final Report. Finland: UNESCO, 1997.
9. Ojiambo, Joesph. Communication of Agricultural Information Between Research Scientists, Extension Personel and Farmers in Kenya". University of Pittsburgh, a PHD Dissertation, 1989.
10. Simmons, Wed; Anne, Volunteer. "Intermediaries in Rural Information Service: A Study of Seke District, Zimbawe". University of Maryland College Park; a PHD Dissertation, 1991.
11. Viswanathan, T. "Emerging Standards for Library Network", Annals of Library Science and Documentation, Vol.3, NO.3 (1991): 82-84.

افق‌های نوینی برای تحقق اهداف متعالی کتابخانه‌های روستایی به وجود آید.
بر نویسنده فرض است که از آقایان دکتر عباس حری، دکتر علی شکویی و دکتریحیی دوستدار به دلیل کمک‌ها و راهنمایی‌هایشان در این طرح تشکر و قدردانی کند.

ماخذ

۱. تقوی، مهدی. "طرح فرضی سازمان ملی اطلاع‌رسانی کشور". اطلاع‌رسانی، دوره چهارم، ۱ و ۲ (پاییز و زمستان ۱۳۷۷): ۴۰۹-۴۲۴.
۲. حافظیان رضوی، کاظم. "کتابخانه و کتابداری در روستا (پیش‌نویس کتاب درسی برای آموزش کتابداران)". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۹.
۳. حقیقی‌طلب، داریوش. "پیدایش و گسترش کتابخانه‌های سیار روستایی در جهان و ایران". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.

تاریخ دریافت: ۸۷/۱۲